राजनीतिमा पैसाको प्रयोगमाथि नियन्त्रण

एक परिचय

| २०२२

राजनीतिमा पैसाको प्रयोगमाथि नियन्त्रण
एक परिचय

डा. म्याग्नस ओहम्यान

आइएफईएसका वरिष्७ राजनीतिक वित्त सल्लाहकार

द्दणज्ञघ

Center for Anti-Corruption
& Democratic Trust

राजनीतिक वित्त र लै्गिक समानता

प्रतिलिपि अधिकार ©२०२२ द्दण्ज्ञद्ध इन्टरनेशनल फाउन्डेसन फर इलेक्टोरल सिस्टम

सर्वाधिकार सूरक्षित

अनूमति वक्तव्य : आइफेस ढक्षभ्क्ण को स्वीकृतिविना यस प्रकाशनको कूनै पनि भाग कूनै पनि प आकारप्रकार वा फाटोकपि, रेकर्डि लगायत विद्यूतीय वा यान्त्रिक कूनै पनि माध्यमबाट वा कूनै सुचना भ०डारठ तथा पूर्नप्राप्ति प्रणालीमार्फत पून:उत्पादन गर्न सकिने छैन ।

अनूमतिका गरिएको अनूरोधमा देहायका जानकारी समावेश गरिएको हूनपर्नेछ :

- जून सामग्रीको प्रतिलिपि लिन अनूमति मागिएको हो त्यसको विवरण ।
- के प्रयोजनका लागि प्रतिलिपि मागिएको सामग्री प्रयोग गरिनेछ र कसरी त्यसको पयोग गरिनेछ ।
- तपाईको नाम, पद, कम्पनी वा स्गठन, टेलिफोन नम्बर, याक्स नम्बर, इमेल ठेगाना तथा पत्राचार गर्ने ठेगाना

कृपया अनूमतिका लागि यो ठेगानामा पत्राचार गर्नूहोस्:

क्ष्लतभचलबतष्यलबा ायगलमबतष्यल ायच भ्भिअतयचबा क्थकतभ्क
१८५० प् क्तचभभत, ल्ध, ाषतज ायियच
ध्बकजष्लनतयल, म्ऋ २०००६
ह्रबष्सि भमष्तयचद्दषभकायचन
ाबहस २०२(३५०(६७०१

यस प्रकाशनमा अभिव्यक्त कूनै पनि अभिमत, परिणाम, निष्कर्ष वा सिफारिसह यस प्रकाशनका लेखक(ह) का हून् र तिनले इन्टरनेसल फाउन्डेसन फर इलेक्टोरल सिस्टम्सका विचारलाई प्रतिविम्बित गरेको मानिने छैन

About IFES

IFES advances democracy for a better future. We collaborate with civil society, public institutions and the private sector to build resilient democracies that deliver for everyone. As the global leader in the promotion and protection of democracy, our technical assistance and applied research develops trusted electoral bodies capable of conducting credible elections; effective and accountable governing institutions; civic and political processes in which all people can safely and equally participate; and innovative ways in which technology and data can positively serve elections and democracy. Since 1987, IFES has worked in more than 145 countries, from developing to mature democracies. IFES is a global, nonpartisan organization based in Arlington, Virginia, USA, and registered as a non-profit organization [501(c)(3)] under the United States tax code.

IFES By The Numbers

Reached 25M+ people with civic and voter education in 2021

Supported 30 elections in 2021, training 300K+ election offiicials

Worked across 58 countries in 2021

त्बदबि मभ

परिचय 1

राजनीतिमा पैसाका सम्भाव्य समस्याह□ 2

राजकीय स्रोतह□को दूरुपयोग 4

राजनीतिक वित्तसम्बन्धी औपचारिक नियम 6

आर्थिक सहयोग र खर्चमा प्रतिबन्ध तथा सीमा 8

कार्यान्वयन 11

नागरिक समाज तथा मिडियाको भुमिका 13

निष्कर्षह□ 14

स्रोतहरु 16

परिचय

> □पैसा राजनीतिका लागि आमाको दुध हो ।□
> जेसे उनरु (अमेरिकी राजनीतिज्ञ तथा क्यालिफोर्नियाका स्केि देज्ञरर, ज्ञढद्दद्द□ज्ञढडठ)

विभिन्न क्षेत्र तथा देशका बीचमा राजनीतिको प्रकृतिलाई लिएर ठूलो भिन्नता हुने गरेको भएपनि संसारमा कुनै पनि यस्तो एउटा छैन जहाा राजनीतिक निर्णय प्रक्रियामा पैसाको भुमिका नहोस् ।

राजनीतिमा पैसा वा राजनीतिक वित्त कुनै पनि आधुनिक समाजका मुख्य पक्षह□साग गाासिएको हुन्छ । राजनीतिक वित्तको राम्रो व्यवस्थापन भएन भने त्यसले उम्मेदवारह□बीचको प्रतिस्पर्धालाई धमिल्याउन सक्ने हुनाले विश्वसनीय तथा असली निर्वाचनका लागि त्यसको राम्रो व्यवस्थापन आवश्यक हुन्छ । समुचित व्यवस्थापनले देशको शासन व्यवस्था प्रभावकारी ९□गले चलेको कुरालाई सुनिश्चित गर्ने भएपनि भ्रष्टाचारले सुशासनलाई सजिलै क्षति पु□याउन सक्छ ।

Figure 1: Political Finance is Centrally Related to Key Aspects of any Modern Society

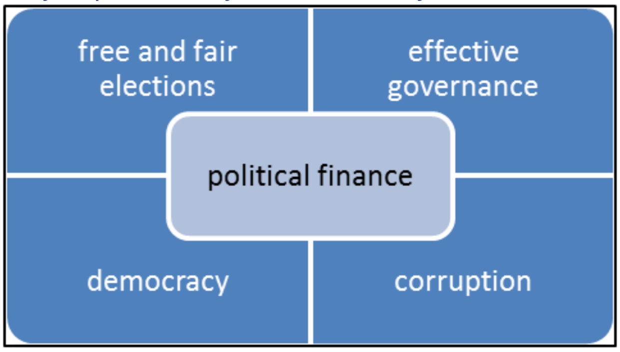

लोकतान्त्रिक समाजमा आ□ना नागरिकहरूसाग निरन्तर संवाद कायम राख्नु आवश्यक हुन्छ । यो एउटा यस्तो प्रक्रिया हो जसका लागि आर्थिक रकमको आवश्यकता पर्दछ । पैसाले राजनीतिज्ञहरूलाई आ□ना मतदाताप्रति भन्दा आर्थिक सहयोग गर्नेह□प्रति बढी जवाफदेही बनाउने हो कि भन्ने चासोको विषय हो । इमानदारपुर्ण, कानुनसम्मत आर्थिक सहयोगले राजनीतिज्ञ, राजनीतिक दल र निजामती कर्मचारीह□को भ्रष्ट आचरणप्रतिको लालसालाई कम गरेपनि राजनीतिमा पैसाको उपस्थितिले नै यस्तो खतराको सिर्जना गर्दछ ।

समस्यामुलक भएपनि पैसा राजनीतिको आवश्यक हिस्सा भइसकेको हुनाले यसका नकारात्मक प्रभावह□लाई नियन्त्रण तथा प्रतिकार गर्दै त्यसका सकारात्मक पक्षह□लाई प्रवर्धन गर्न यसको असरलाई कसरी नियन्त्रण गर्न सकिन्छ भन्नेबारे हामीले विचार गर्नैपर्छ । सबै देशमा लागु गर्न सकिने निगरानी ढयखभचकष्नजतण को कुनै एउटा मात्र नमुना छैन । पु६६ापु६६ै राष्ट्रका लक्ष्यह□ तथा तिनले सम्बोधन गर्न चाहेका समस्याह□को सन्दर्भगत □पमा लेखाजोखा गरिनुपर्छ । तर, यसको अर्थ प्रत्येक देशले अन्य मुलुका अनुभवह□बाट पाठ सिक्न सक्दैनन् भन्ने पनि होइन ।

समीक्षा

यस स□क्षिप्त तथ्यपत्रले राजनीतिक वित्तमा रहेका प्रमूख समस्या तथा तिनका समाधानबारे जानकारी उपलब्ध गराएको ५ । यस सम्बन्धमा थूप्रै संभावित समस्याह□ भए तापनि त्यस्तो आचरणलाई नियमन गर्ने तथा त्यसविरु४ लद्ने सम्बन्धमा कठिनाइह□लाई देखाउन राजकीय स्रोतह□को दुरुपयोगलाई प्रकाशमा ल्याउने हामीले निर्णय गरेका हौं ।

यस पत्रले विभिन्न मूलूकमा राजनीतिक वित्तलाई नियमन गर्दाको विश्वव्यापी अूनभव तथा नियमह□लाई कसरी लागू गर्न सकिन्५ भन्ने कूरालाई सम्बोधन गरेको ५ । आर्थिक सहयोगलाई सार्वजनिक गर्ने ढमष्कअयिकगचभण (वित्तीय प्रतिवेदन) सम्बन्धमा, आर्थिक सहयोग ढअयलतचष्दगतष्यलण र खर्चमा प्रतिबन्ध तथा त्यसका सीमा र सार्वजनिक आर्थिक सहयोगसम्बन्धी प्रावधानह□माथि जोड दिइएको ५ । राजनीतिमा पैसा माथिको निगरानीका सम्बन्धमा विश्वव्यापी □पमा सिकेका पा७ह□का अतिरिक्त नागरिक समाज र मिडियाको भुमिकाबारे पनि यस तथ्यपत्रमा ५लफल गरिएको ५ ।

यस प्रतिवेदनको प्रयोजनका लागि, हामीले राजनीतिक वित्तलाई निर्वाचन अभियान तथा राजनीतिक दलह□को आम्दानी भनी परिभाषा गरेका ५ौं । निर्वाचित पदाधिकारीह□को आचरण तथा राजनीतिमा पैसाका सम्बन्धमा राजनीति१ र निजामती कर्मचारीह□ले आफुलाई स्वार्थको □न्□को स्थितिमा पाउनेलगायतका बृहत्तर परिभाषा सम्भव ५न् ।

राजनीतिमा पैसाका सम्भाव्य समस्याह□

माथि उल्लेख गरेजस्तै, पैसा आधूनिक राजनीतिको एक आवश्यक पक्ष हो तर यसले संसारभरिका लोकतान्त्रिक मूलूकका लागि चूनौतीह□को पनि सिर्जना गरेको ५ । एक वा अर्को किसिमले यी समस्या मतदाता र निर्वाचित पदाधिकारी वा निर्वाचन लद्ने व्यक्तिह□बीचको कडीलाई तोद्ने कूरासाग सम्बिन्धित ५न् । ठ्याक्कै समस्या के हो भन्ने कूरा क्षेत्रक्षेत्र वा देशदेशपिच्५ै नै फरक हून्५ । तल केही सर्वाधिक सामान्य चूनौतीह□ प्रस्तूत गरिएको ५ ।

धनीह□को स्वार्थले राजनीतिक प्रणालीमाथि अनूचित प्रभाव पार्न सक्५

□एक व्यक्ति, एक भोट□ विश्वभरि नै निर्वाचनको स्थापित सि४ान्त भएपनि स्रोतह□मा भएको फरकले केही आवाजलाई अ□को भन्दा बढी जोडसाग मूखरित गर्न सक्५ । पैसा भएकाह□ले लोकतन्त्रका लागि समस्या हूनेगरी राजनीति१ तथा राजनीतिक निर्णयह□लाई प्रभावित पार्न सक्५न् ।

व्यापारिक क्षेत्रबा६ निर्वाचन अभियानका लागि आएको सहयोगले सार्वजनिक वित्तमा भ्रष्६ाचार निम्त्याउन सक्५

अधिकांश देशह□ले निजी कम्पनीलाई राजनीतिक दलह□ तथा निर्वाचन अभियानलाई आर्थिक चन्दा दिन पाउने अधिकार दिएका हून्५न् । तर, थूप्रै देशमा राजनीति१ह□ले आफुलाई सहयोग गर्ने स□ग६्ठित संस्थालाई सौविध्युर्ण व्यवहार गर्न सक्ने ८र रहन्५ । यसबा६ सार्वजनिक खरिद बिक्री तथा विकास प्रयासह□मा नकारात्मक प्रभाव पर्नुका साथै यसले लोकतन्त्रलाई मात्र आ३त पू□याउने नभई प्रशासन तथा शासन व्यवस्थालाई पनि असर पू□याउन सक्५ ।

राजकीय स्रोतह□को दूरुपयोग

संसारका थूप्रै देशमा सरकारमा रहेका राजनीतिक दलह□ले आफु सत्तामा ६िकिरहन राज्यका स्रोतह□मा भएको आ□नो पहूाचको दूरुपयोग गर्द५न् । यस विषयबारे यसै प्रतिवेदनमा पवि ५लफल गरिने५ ।

राजनीतिमा प्रभाव जमाउन अवैध सहयोग

राजनीतिमा अवैध रकमको प्रभाव विश्वका केही मूलूकह□मा ब९दो समस्याको □पमा देखिएको ५ । कहिलेकाहीा अपराधीह□ आफुले गरेको अपराधबा६ उन्मूक्ति पाउन सरकारमा पस्ने चाहना राख५न् भने कतिपय अन्य अवस्थामा निर्वाचन अभियानलाई कालो धनलाई सेतो बनाउने काममा प्रयोग गरिएको हून्५ । अपराधीहरूले आ□ना गैरकानूनी गतिविधिमा हूने अनूसन्धानबा६ बच्नका लागि राजनीति१हरूमाथि प्रभाव पार्न पनि आर्थिक चन्दालाई प्रयोग गर्न सक्५न् ।

विदेशी लगानीको प्रभावले राष्६्रि राजनीतिको सम्प्रभुत्तालाई जोखिममा पार्न सक्५

भनभन भुम०८लीकर०ा हूादै गइरहेको हाम्रो संसारमा प्रत्येक मूलूकले राष्६्रि तथा स्थानीय निकायजस्ता आ□ना राजनीतिक संस्थाहरूलाई कायम राखेको हून्५ । विदेशबा६ आएको पैसा निर्वाचन अभियानमा लगाउने हो भने राजनीति१हरूले आ□ना मूलूकका मतदातालाई भन्दा ब९ी बाहिरका स्वार्थहरूलाई सून्नूपर्ने हूनसक्५ । यस्तो अवस्था व्यापक हूादै गयो भने मूलूकको सम्प्रभुत्ता नै जोखिममा पर्न सक्५ ।

उच्चस्तरको निर्वाचन खर्चले नयाा राजनीतिक शक्तिह□को उदयलाई क६्ठिन बनाउन सक्५

राजनीतिक प्रक्रियामाथि कूनै पनि दाताको अनूचित प्रभाव परेको ५ैन □ र कूनै अवैध, विदेशी वा अन्य प्रकारका गैरकानूनी रकम पनि प्रयोग भएको ५ैन भने □ भने पनि पैसाको नकारात्मक प्रभाव हून सक्५ । नयाा राजनीतिक शक्तिले निर्वाचन अभियानको खर्च अति नै ज्यादा भएका कार०ाले आ□ना आवाजलाई मूखरित गर्न सकेनन् भने राजनीतिक व्यवस्थाले जनताको अभिमतमा आएको परिवर्तनसाग आफुलाई समायोजन गर्न सक्ने ५ैन । सामान्यतया धनीमानी सरोकारवालाह□को सञ्जालमा महिलाह□को

कम पहूाच हुने हूनाले निर्वाचन अभियानमा हुने उच्च खर्च राजनीतिमा प्रवेश गर्न चाहने महिलाह□ले प्राय: सामना गर्नुपरेका थूप्रै समस्यामध्ये एउटा हो ।

भोट खरिद

जनताको समर्थन लिएर भन्दा पनि खर्च गरेर चूनाव जित्ने प्रयासह□ संसारका थूप्रै भागमा सामान्य छन् । कहिलेकाहीा भोट किन्ने काम प्रत्यक्ष कारोबारका □पमा हून्छ जसमा निश्चित प्रकारले मतदान गरेको प्रमाण पू□याएमा मतदाताह□ले प्रत्यक्ष □पमा पैसा हात पार्दछन् र यसमा मोबाइल फोनबाट खिचिएको आफुले मत दिएको मतपत्रको तस्बिरलगायतका प्रमाण हूनसक्छन् । कहिलेकाहीा भोट किन्ने काम अप्रत्यक्ष र सामूदायिक रूपमा पनि हून सक्छ जसमा सामूदायिक वा धार्मिक नेताहरूलाई आ□ना अनूयायीह□को मत प्रभावित गर्न प्रोत्साहन गरिएको हून्छ । यी दूईमध्ये कूनै पनि अवस्थामा, भोट खरिदले लोकतान्त्रिक निर्वाचनमा गम्भीर अवरोध ल्याउन सक्छ ।

राजकीय स्रोतह□को दूरुपयोग

> □सत्तामा रहेको दलको हातमा राज्यका स्रोतह□ राख्ने कामले चूनावी प्रतिस्पर्धालाई क्षति पू□याउनेबाहेक शासनव्यवस्थाको गूणवत्तालाई नकारात्मक □पले प्रभाव पार्दछ... ।□
> स्पेक, ब्रूनो र फोनान्डान (मिल्कि□ द सिस्टमबाट)

निर्वाचनमा प्रतिस्पर्धीह□ हूनसक्ने भएपनि केही प्रतिस्पर्धीह□ सत्तामा रहेको अवस्थाबाटै निर्वाचन लड्ने तथा अभियानमा लाग्ने गर्दछन् । राज्यमार्फत् उपलब्ध स्रोतह□ प्रयोग गर्ने लालसालाई रोक्न प्राय: कठिन हून्छ । अफगानिस्तानदेखि जिम्बाब्वेसम्म सत्तामा रहेका राजनीतिक दल वा अधिकारीह□का निम्ति निर्वाचन अभियानमा राजकीय स्रोतको प्रयोग गरियो भन्ने आरोपह□ समान्य छन् । यसले विपक्षीको चूनावी अभियानलाई अझ कठिन बनाउादछ ।

Figure 2: Types of State Resources

चरम उदाहरOहरुमा राज्य र सरकारमा रहेको राजनीतिक दलका बीचको रेखा धमिलो हुन्५ र एकलाई अर्कोबा६ अलग गर्न सकिदैन । यस्तो अवस्थामा चूनावार्फत् सत्ताको हस्तान्तरO कि७न हुन्५ र परिOामस्व□प लोकतन्त्रलाई आ३त पर्ने५ ।

सत्तामा रहेका राजनीतिक दल तथा राजनीति१ह□ राज्यका स्रोतह□को दूरुपयोग गर्ने उपायह□को खोजी गर्नमा सिपालू हून्५न् । राज्यका स्रोतह□ भनेको पैसा मात्र होइन । यसमा कर्मचारी, सरकारी स्वामित्वमा रहेका मि८िया तथा सञ्चारका अन्य औजारह□ पनि पर्न सक्५न् । थूप्रै देशमा भएको सरकारको स्वामित्वमा रहेका मि८ियाको पक्षपातपुर्O प्रयोग सार्वजनिक स्रोत दूरुपयोगको प्रमूख उदाहरO हो । सत्तामा रहेकाहरूले आ□नो नियामक कार्यादेशलाई आचरO वा व्यवहारलाई नियन्त्रO गर्ने नियम कानून पारित गर्न पनि प्रयोग गर्न सक्ने५न् । यस्तो नियामक कार्यादेशमा फौजदारी संहितालाई परिवर्तन गर्नेदेखि मतपत्रमा राखिएका उम्मेदवारह□को सुचीको क्रम परिवर्तन गर्नेसम्मका कूराह□ पर्द५न् । कूनै कूनै अवस्थामा त सत्तामा रहेकाह□ले विपक्षी नेताह□लाई निर्वाचन ल८्नबा६ रोक लगाउने उपाय समेत भे६्६ाउाद५न् । अन्तत:, पदमा रहेकाले सूरक्षा तथा कानून कार्यान्वयन गर्ने संस्थाह□लाई प्रयोग गरेर तत्ससम्बन्धी नियमकानूनको दूरुपयोग गर्न सक्५न् । विपक्षीलाई ॒ाली गर्न दिन अस्वीकार गर्ने वा विपक्षी राजनीति१, कार्यकर्ता वा आर्थिक सहयोगकर्ताह□लाई दू:ख दिने काम थूप्रै देशमा प्रयोग गरिएका दूर्व्यवहारका उपायह□ हून् ।

विभिन्न प्रकारका दूरुपयोग भएजस्तै नियममार्फत् यी गतिविधिको प्रतिकार गर्ने विभिन्न विधिह□ ५न् । यी विधिको तलका शीर्षकअन्तर्गत व्याख्या गरिन्५ :

- सार्वजनिक निकायह□लाई कूनै पनि राजनीतिक पात्रको पक्ष लिने वा नलिने कूराबा६ रोक्ने
- सार्वजनिक निकायह□लाई निश्चित खालका आचरO गर्नबा६ रोक्ने (सदैब वा निर्वाचन अभियान वा निर्वाचन अभियानका बेला सरकारी विकास प्रयासह□को थालनी जस्ता खास अवधिमा निषेध गर्ने)
- राजनीतिक पात्रह□लाई सार्वजनिक निकायह□बा६ सरसहयोग लिनबा६ रोक्ने
-

राजनीतिक दल तथा निर्वाचन अभियानलाई सार्वजनिक कोष उपलब्ध गराउादा समतामुलक ९□गबा६ गरिनूपर्५ र प्रतिपक्षीलाई कूनै प्रकारको भेदभाव गरिनूहूदैन । त्यसो भएमा सत्तामा हूादाको अवस्थाबा६ हूने फाइदालाई कम गर्न सकिने५ ।

राजकीय स्रोतह□को दूरुपयोग राजनीतिमा पैसाको एउटा सामान्य, र विध्वंशकारी पनि हून सक्ने, पक्ष हो । यो यस्तो दूरुपयोग हो जसलाई औपचारिक नियम बनाएर मात्र प्रभावकारी ९□गले सम्बोधन गर्न गाह्रो हून्५ । राजनीतिक वित्तसम्बन्धी निगरानी निकायह□□रा सशक्त र निरन्तर गरिने अनूगमन गतिविधिह□ र नागरिक समाज तथा मिडिया□रा देखाइने सतर्कता राजकीय स्रोतह□को दूरुपयोगको प्रतिकार गर्न आवश्यक हून्५ । अन्ततः दूरुपयोगलाई पुर्ण□पमा हटाउने हो भने त्यस्ता गतिविधिमा संलग्न राजनीतिक दलह□लाई जनताले दिएको समर्थन फिर्ता लिनूपर्५ ।

राजनीतिक वित्तसम्बन्धी औपचारिक नियम

> □जून राज्यमा प्रशस्त भ्रष्टाचार हून्५ त्यहाा थूप्रै कानूनह□को निर्माण हूनूपर्५ ।□
> ट्यासिटस (रोमन इतिहासकार, ई. छछ□ज्ञद्द०)

Figure 3: Disclosure Requirements in Various Regions

Region	Political parties (annually/in relation to elections)	Candidates
Africa	८५छर६५छ	५९छ
Americas	६७छर७१छ	६३छ
Asia	९१छर६५छ	८६छ
Europe	९६छर७५छ	८४छ
Middle East and North Africa	३७छर३७छ	५७छ
World	८२छर६६छ	७२छ

राजनीतिमा पैसासाग सम्बन्धित अवाञ्छित आचरण वा व्यवहारलाई सम्बोधन गर्ने सर्वाधिक समान्य उपाय भनेको नियम तथा कानूनह□ पारित गर्नू हो । आर्थिक सहयोग सार्वजनिक गर्ने (वित्तीय प्रतिवेदन) सम्बन्धी नियमह□को उद्देश्य पारदर्शिता हासिल गर्नू हून्५ । निषेध तथा सीमाह□को उद्देश्य निश्चित प्रकारका आचरण वा व्यवहारलाई प्रत्यक्ष □पमा हटाउनू हून्५ । सार्वजनिक आर्थिक सहयोग प्रायः गरेर निजी पैसामा राजनीतिक दल तथा उम्मेदवारह□को निर्भरतालाई कम गर्न उपलब्ध गराइन्५ । अन्य प्रकारका राजनीतिक वित्तसम्बन्धी नियमह□ पनि हून्५न् । मिडिया र राजकीय स्रोतह□को दूरुपयोगसाग सम्बन्धित नियमह□ र आधिकारिक निर्वाचन समयावधिको स्थापना गरेर निर्वाचन अभियानमा पैसा खर्च गर्न सकिने समयावधिको सीमा तोक्ने नियमह□ केही उदाहरण हून सक्५न् । जूनसूकै नियमह□लाई ५ाने पनि तिनीहरू प्रत्येक देशको आ□नो स्थिति तथा लक्ष्यहरूसाग सूहाउादो खालको हूनूपर्५ ।

सार्वजनिकीकरဝ

राजनीतिक पात्रह□, विशेषगरी राजनीतिक दल तथा निर्वाचनमा उ७का उम्मेदवारह□, को आर्थिक गतिविधिसम्बन्धी जानकारीको उपलब्धता राजनीतिक वित्त नियन्त्रဝको कुनै पनि प्रभावकारी प्रဝालीको कुञ्जी हो । यस्तो ११नको अभावमा अन्य प्रकारका नियमह□को पालना भइरहेको ५ कि १ैन भन्ने कूरा थाहा पाउन प्राय: गाह्रो हुन्५ ।

राजनीतिक वित्तमा पारदर्शितालाई भ्रष्ट्ाचारविरु४को संयूक्त राष्ट्□्रीय महासन्धि□रा स्थापित गरिएको ५, जसमा सबै देशले “यस महासन्धिका उरेश्यहरूसाग अनूकुल हूनेगरी र आ□ना देशका राष्ट्रिय कानूनबमोजिम सार्वजनिक पदको निर्वाचनका लागि दिइने उम्मेदवारीमा लागेको खर्च र राजनीतिक दलह□, लागू भएमा, मा लागेको खर्चमा पारदर्शितालाई अभिवृ४ि गर्न उपयूक्त कानूनी तथा प्रशासकीय उपायह□ गर्ने सम्बन्धमा सोच्नूपर्ने□[1] कूरा उल्लेख गरिएको ५ ।

तर, सबै देशले त्यस्ता नियमह□ लागू गरेका १ैनन् । चित्र नं. घ ले राजनीतिक दल तथा निर्वाचनका उम्मेदवारह□ले आर्थिक सहयोगबारे प्रतिवेदन गर्ने सम्बन्धमा औपचारिक व्यवस्थाको सिर्जना गर्ने विश्वका मूलूकह□को हिस्सा क्रमश: प्रस्तूत गरेको ५ (तथ्या□्क सन् द्दण्ज्ञज्ञ को प१िल्लो अवधिसम्म) ।[2] प्रतिवेदनको माग गर्ने नियमह□ हूनू भनेको पेस प्रतिवेदनह□ सही ५न् वा प्रतिवेदनह□को होशियारीपुर्वक लेखापरीक्षဝ गरिएको ५ भन्ने होइन ।

राजनीतिक पात्रह□ले प्रतिवेदन सार्वजनिक गर्नेसम्बन्धी व्यवस्थाको तयारी गर्दा केही कूरामा ध्यान दिनू आश्यक हून्५ । त्यस्तो व्यवस्था पत्येक देशको परिस्थितिसाग सूहाउादो हूनूपर्५ । उदाहरဝका लागि, त्यस्तो व्यवस्थामा बै□्किंग प्रဝाली कत्तिको राम्ररी स्थापित भएको ५ र राजनीतिक दल□उम्मेदरवारह□को त्यसलाई पालना गर्ने क्षमताको उल्लेख हूनूपर्ने५ । वित्तीय प्रतिवेदनसम्बन्धी नियमह□ सरोकारवालाले पालना गर्नै नसक्ने गरी जट्लि हूनूहूादैन ।

आर्थिक सहयोग सार्वजनिक गर्नूपर्ने व्यवस्थाले दाताह□लाई विपक्षी दल तथा उम्मेदवारह□लाई कोष उपलब्ध गराउने सम्बन्धमा कम इच्५ूक बनाउन सक्५ जसले गर्दा सत्तामा हूादाको फाइदा ब९्न जान्५ भन्ने तर्क गरिएपनि यसलाई आ□नो प्रतिनिधित्व गर्न चाहनेहरूको वित्तीय व्यवहारबारे निर्वाचकमဝ्८लले थाहा पाउनूपर्ने कूरासाग तूलना गरिनूपर्५ ।

---

[1] भ्रष्ट्ाचारविरु४को संयूक्त राष्ट्□्रीय महासन्धि, धारा ठ(घ)

[2] इन्ट्रनेसनल आइडियाबाट् प्राप्त ८ाट्ा (द्दण्ज्ञद्द), हेर्नूहोस् ुच्भकयगचअभकु

आर्थिक सहयोग र खर्चमा प्रतिबन्ध तथा सीमा

राजनीतिक दल तथा निर्वाचन उम्मेदवारह□को आर्थिक कारोबार खुला र पारदर्शी भएसम्म थप नियमनको कूनै पनि आवश्यकता पर्दैन भन्ने तर्क पनि कहिलेकाहीा गर्ने गरिन्५ । यसमा रहेको निहीत अवधारणा आफुलाई प्राप्त जानकारीको आधारमा निर्वाचकम೦८लले आफै निर्णय गर्द५न् भन्ने हो । उदाहरणका लागि, यदि कूनै राजनीतिक दल उपहारमा ९्लो धनराशी खर्च गरिरहेको ५ भने निर्वाचकम೦८लले भविष्यमा त्यस्तो पार्दीलाई पून:निर्वाचन गर्न अस्वीकार गरेर जनता फकाउन अपनाइने सस्तो लोकप्रियतावादी प४ति ढउयउगष्कित बउउचयबअजण लाई सजाय गर्न सक्ने५ ।

Figure 4: Types of Bans on Contributions and Expenditure

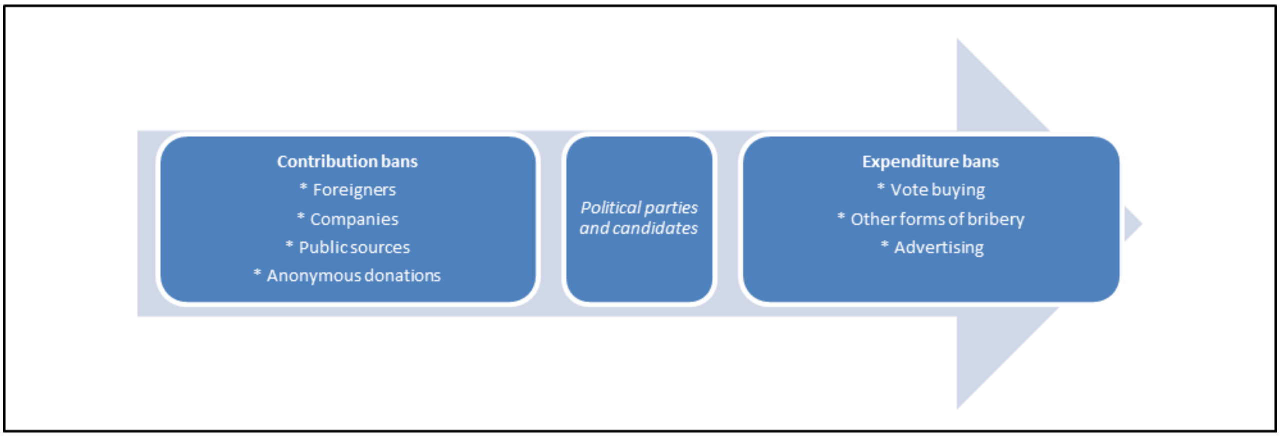

तर, त्यस्तो प४ति सबैतिर प्रभावकारी नहून सक्५ भनेर विश्वास गर्नूको कारण ५ । आर्थिक सहयोगमा हूने पहूाचको खा८ल ९्लो भएको वा मि८ियाले पुर्ण स्वतन्त्रताको उपभोग गर्न नपाएको अवस्थामा निर्वाचकम೦८ललाई राजनीतिक वित्तसम्बन्धी जानकारी हासिल गर्न कठिनाइ हूनसक्५ । यस्तो स्थितिमा, नियमह□ले राजनीतिक दल र उम्मेदवारबारे जानकारी लिने मात्र नभई उनीह□को आचरण वा व्यवहारलाई नै लक्ष्यित गर्नूपर्ने हूनसक्५ ।

अवाञ्५ित आचरण वा व्यवहारको प्रतिरोध गर्ने एउटा उपाय भनेको प्रतिबन्ध लगाउनू हो । यस्ता प्रतिबन्ध राजनीतिक पात्रह□लाई विदेशी जस्ता □अवाञ्५ित□ स्रोतह□बा६ रकम प्राप्त गर्नबा६ रोक्न प्रयोग गर्न सकिने५ । इन्६रनेसनल आइ८ियाको राजनीतिक वित्तसम्बन्धी नियमह□को ८ा६ाबेसले के देखाउाद५ भने ८ा६ा उपलब्ध भएका ज्ञटज्ञ देशमध्ये ठण प्रतिशत देशले विदेशी स्रोतबा६ आउने आर्थिक सहायता रकममाथि प्रतिबन्ध लगाएका थिए ।[3] केही देशह□ले निर्वाचन अभियानमा आर्थिक सहयोग प्रदान गर्नबा६

[3] **इन्६रनेसनल आइ८ियाबा६ प्राप्त ८ा६ा (द्दण्ज्ञद्द), हेर्नूहोस्** ूचभकयगचअभकु । विदेशमा बसोबास गर्ने देशका नागरिकह□ले निर्वाचन अभियानमा आर्थिक सहयोग गर्नपाउने कि नपाउने भन्ने कूरा कहिलेकाहीा विवादको □पमा देखिने मूश हो । यो एउटा मनासिब सि४ान्त देखिन सक्५ तर थूप्रै देशमा विदेशमा बसोबास गर्ने नागरिकलाई भो६ हाल्न पाउने अधिकार ९ैन । मूलूकबाहिरबा६ आएको चन्दा विदेशी स्वार्थबा६ नभई नागरिकबा६ै आएको हो भन्ने कूराको पूष्६ि गर्न अत्यन्त गाह्रो ५ ।

स□गठित संस्थाह□लाई पनि प्रतिबन्ध लगाएका ५न् । यसमा सामान्यतया के कार० दिइने गरिन्५ भने यस्ता स□गठित संस्थाह□ले राजनीतिक पात्रका आचर० वा व्यवहारलाई अनूचित किसिमले प्रभावित पार्न सक्५न् । सन् द्दण्ज्ञज्ञ मा ८ा६ा प्राप्त भएका ज्ञटद्ध व६ा देशमध्ये द्दद्द प्रतिशतले यस्तो आर्थिक सहयोगमा रोक लगाएका थिए । सार्वजनिक कोषबा६ दिइने आर्थिक सहयोगमा लगाइने प्रतिबन्ध, सार्वजनिक कोषको नियमन गरिएको प्रावधानबाहेक, राजकीय स्रोतह□को दूरुपयोगको प्रतिरोध गर्ने एउ६ा उपाय हो ।

थूप्रै देशमा बेनामी चन्दा लिन अनूमति दिइयो भने विदेशी स□गठित संस्थाबा६ आउने, उदाहर०का लागि, चन्दामाथि लगाइएको प्रतिबन्धको पालना गरिएको ५ कि ५ैन भन्ने कूरा खूट्याउन लगभग असम्भव हूने हूनाले त्यस्तो चन्दामाथि प्रतिबन्ध लगाइएको ५ । आइडियाको ८ा६ाबेसका अनूसार, ८ा६ा उपलब्ध भएका ज्ञछद्द देशका टड प्रतिशत देशले बेनामी चन्दामाथि पुर्० प्रतिबन्ध लगाएका ५न् अथवा त्यस्तो चन्दाका लागि विशेष सीमा तोकेका ५न् ।

खर्चमाथि लगाइएको प्रतिबन्धले निर्वाचन अधिकारीह□लाई ३ूस ख्वाउने वा भो६ खरिद गर्ने जस्ता प्रस्६ खराबीलाई लक्ष्यित गर्न सक्५न् । तर, केही देशले निजी वि१ापन जस्ता गतिविधिमाथि प्रतिबन्ध लगाएर निर्वाचनका लागि मैदान सम्याउने जस्ता अन्य लक्ष्यह□ हासिल गर्न पनि प्रयोग गर्न सक्५न् । वि१ापनमा लगाइएको प्रतिबन्धका साथै ५ापा र प्रशासर० माध्यममा स्वतन्त्र तथा समान पहूाचको प्रावधानलाई कहिलेकाहीा धनी प्रतिस्पर्धी उम्मेदवारह□ले लिने फाइदालाई सीमित गर्ने उपायका □पमा हेरिन्५ । यस्ता नियमले वाक स्वतन्त्रतामा बाधा पूग्ने आलोचकह□को तर्क ५ ।

खास परिस्थितिमा मूलूकह□ले निश्चित गतिविधिमा पुर्० □पमा प्रतिबन्ध लगाउन नचाहे पनि सीमा तोकेर त्यस्ता गतिविधिलाई न्युन गर्न सक्५न् । जनता वा कम्पनीले दिनसक्ने रकमको सीमा तोकेर केही देशले राजनीति१का निर्०यह□लाई प्रभावित गर्ने ७ूल७ूला चन्दाह□को खतरालाई न्युन गर्ने आशा गर्द५न् । आर्थिक सहयोगमा लगाइएको यस्तो सीमाले राजनीतिक दल र उम्मेदवारलाई पैसा स□कलन गर्ने प्रयासमा लागेका मानिसका अफ्र ७ूला समुहप्रति लक्ष्यित गर्न बाध्य पार्न पनि सक्५, केहीले आशा गरेको एउ६ा परिवर्तन जसले राजनीतिमा जनसहभागितालाई वृ४ि गर्न सक्५ ।

राजनीतिक दल तथा उम्मेदवारह□ले कतिसम्म खर्च गर्न पाउा५न् भन्ने सम्बन्धमा पनि सीमाह□ तोक्न सकिने५ । थूप्रै देशमा धनी र गरिब प्रतिस्पर्धीबीच सम्म खेल मैदान बनाउने उद्देश्यले यस्ता सीमाह□ तोकिएका हून्५न् तर गरिबीको स्तर वा राष्ट्यि अर्थतन्त्रको सापेक्षतामा त्यस्तो खर्च अत्यधिक हून गयो भने समग्र चूनाव अभियानकै खर्च क६ौती गर्ने उद्देश्यले पनि सीमाह□ तोकिन्५न् । इन्६रनेसनल आइडियाको राजनीतिक वित्तसम्बन्धी ८ा६ाबेसले घण प्रतिशत जति देशले राजनीतिक दलका लागि खर्च सीमा तोकेको र द्धछ प्रतिशतले उम्मेदवारका लागि तोकेको जनाएको ५ ।

आर्थिक सहयोग तथा खर्चमा लगाइने प्रतिबन्ध तथा सीमा राजनीतिमा पैसालाई नियन्त्र० गर्ने एउ६ा औजार हूनसक्५ । तर, प्रतिबन्ध तथा सीमाह□को उल्ल□३न भए नभएको पत्ता लगाउने र त्यसमा अनूशास्ती ढकबलअतष्यलण दिन अपनाइने प्रभावकारी प्रक्रियालगायत आर्थिक सहयोग सार्वजनिक गर्ने कार्यप४ति नभएसम्म त्यस्ता नियमह□को त्यति अर्थ रहादैन । उल्ल□३नमा संलग्नह□ले नियमह□को उल्ल□३न गरेको ख०८मा द०८सजाय पाइने५ भन्ने विश्वसनीय खतराको आभास नगरेसम्म सीमा मात्र तोक्ने कामले कूनै प्रभाव पार्ने सम्भावना हूने ऐ̄न ।[4]

राजनीतिक दल तथा निर्वाचन उम्मेदवारका लागि सार्वजनिक आर्थिक सहयोग

माथि ५लफल गरिएका विभिन्न प्रकारका नियमह□ निश्चित प्रकारका आचर० वा व्यवहार हून नदिने वा भएमा त्यसमा द०८सजाय गर्ने कूरासाग सम्बन्धित ५न् ।[5] तर, माथि परिचय ख०८मा उल्लेख गरिएभ्ρै, पैसा राजनीतिको एक आवश्यक हिस्सा हो भन्ने कूरालाई हामीले स्वीकार गर्नूपर्५ र राज्यको बजे६बा६ प्राप्त □पारदर्शी□ वा □नियमन गरिएको□ पैसाले स्वस्थ्य संवाद र प्रतिस्पर्धालाई निषेध नगरी राजनीतिमा पार्ने नकारात्मक प्रभावलाई न्युन गर्न सक्५ ।

राजनीतिक दल तथा उम्मेदवार (प्राय: कम)ह□लाई सार्वजनिक पदमा चूनाव ल८्न गरिने आर्थिक सहयोगको प्रावधान सन् ज्ञढद्ण को दशक तिर नै केही ल्या६िन अमेरिकी देशह□मा प्रयोग गरिसकिएको थियो र यो सन् ज्ञढटण को दशकमा यूरोपमा पनि फैलियो । अहिले संसारका दूईतिहाइ देशह□□रा सबै क्षेत्रमा यस प्रावधानको प्रयोग गरिन्५ ।

सार्वजनिक आर्थिक सहयोगका पक्षपातीह□ के तर्क गर्द५न् भने यसले चूनाव ल८्न सम्म खेल मैदान समेत उपलब्ध गराउनूका साथै नयाा तथा साना राजनीतिक शक्तिहरूलाई आ□ना आवाज मूखरित गर्न म२त गर्न सक्५ । यसले अवैधानिक चन्दा प्राप्त गर्ने वा राजकीय स्रोतह□को दूरुपयोग गर्ने राजनीति१ह□को लालसालाई न्युन गर्न सक्५ भन्ने पनि उनीह□को दावी ५ । तर, सार्वजनिक आर्थिक सहयोग उपलब्ध गराउने प्रावधानले राजनीति१ तथा समर्थकह□बीचको सम्बन्ध ३६ाउन सक्ने तथा राजनीतिक दलह□लाई समाजको भन्दा ब९ी राज्यको एउ६ा हिस्सा बनाउने आलोचकह□को ८र ५ । उनीह□को भनाइ के ५

4 खर्च सीमाको पालनालाई सूनिश्चित गर्ने सबैभन्दा प्रभावकारी उपाय भनेको अत्यन्त उच्च सीमा तोक्ने जसमा कोही पनि पूग्न नसकुन् । तर, यसले नियमनको कूनै पनि प्रयोजनलाई ह६ाउने५ ।

५ यो ख०८ राजनीतिक *वित्तको नियमन, विश्वव्यापी अनूभव* (द्ण्ण्ढ) मा भएको सार्वजनिक आर्थिक सहयोगसम्बन्धी अध्याय तथा चालू अनूसन्धानमा आधारित ५ ।

भने सरकारमा प्रतिनिधित्व गरिसकेका दलह□लाई मात्र यस्तो सहयोग उपलब्ध गराउने हो भने यसले नयाा राजनीतिक दलह□लाई प्रतिस्पर्धा गर्न झन गाह्रो बनाउन सक्नेע ।

सार्वजनिक आर्थिक सहयोगसम्बन्धी व्यवस्थाको तयारी गर्दा सम्बोधन गर्नुपर्ने केही मूरा यसप्रकार ५न्:

- योग्यताका लागि प्रवेश□र (को को यस्तो सहयोगका लागि हकदार ५न्)
- बाा८फाा८को मापद०८ (योग्यता पूगेका सबैलाई उति नै रकम उपलब्ध गराउने वा जनताबा६ पाएको प्रमा०ित समर्थनका आधारमा यस्तो प्रावधान बनाउने हो)
- सहयोगको समय (निर्वाचन अ३ि वा प५ि वा वार्षिक □पमा)
- कस्तो प्रकारको सार्वजनिक सहयोग (नगद वा कर राहत वा मि८ियामा पहाुचजस्ता अप्रत्यक्ष आर्थिक सहयोग)

कार्यान्वयन

> □अत्यन्त धेरै नियमह□ । अत्यन्त थोरै कार्यान्वयन ।□[6]
> माइकल पिन्टो□ट्सचिन्सकी (राजनीतिक वित्तसम्बन्धी वि४ान)

माथि ५लफल गरिएजस्ता औपचारिक नियमह□ले राजनीतिमा पैसाको नकारात्मक प्रभावको प्रतिकार गर्न मर्त पु□्याउन सक्५न् । तर यो कूरा त्यस्ता नियमह□लाई व्यवहारमा लागू गरिएको अवस्थामा मात्र सत्य हूने हो । त्यसप५ि आर्थिक कारोबार सार्वजनिक गर्नूपर्ने व्यवस्था तथा अन्य औपचारिक नियमह□ आवश्यक हून्५न् तर राजनीतिक वित्तमा पारदर्शिता हासिल गर्न निश्चय नै यतिमात्र भएर पूग्दैन ।

यस्तो व्यवस्थाको कार्यान्वयन उदीयमान लोकतान्त्रिक मूलूकह□मा मात्र मूराको □पमा रहेको होइन भन्ने ख्याल गर्नू महत्वपु०र् हून्५ । हनि जाइनूलभाईले सन् द्ण्ण्ढ को आइफेसको प्रकाशन *राजनीतिक वित्तको नियमन, विश्वव्यापी अनूभव* ढच्भनगबितष्लन एयष्तिष्अबर ाष्लबलअभ, तजभ नयिदबर भ्हउभचष्भलअभण को राजनीतिक वित्त कार्यान्वयन तथा निगरानीका लागि व्यावहारिक समाधान ढएचबअतष्अबर क्यगितष्यलक ायच एयष्तिष्अबर ाष्लबलअभ भलायचअझभलत बलम इखभचकष्नजतण नामक अध्यायमा औल्याएका ५न्: □सशक्त संस्थाह□ भएका व्यवस्थामा, राजनीतिक खेला८ीह□ कानूनलाई ५ल्ने कूरामा विशेषत: सिपालू भएका ५न् । दोहोरो लेखा जस्ता तरिकाह□को प्रयोग र स्वतन्त्र खर्चमा निर्भरता सामान्य हून्५न् ।□[7]

6 Pinto-Duschinsky, Michael. Taking Democracy Seriously Series, No. 1. *Political Finance in the Commonwealth*. Commonwealth Secretariat, London, 2001. pg 25.

7 Ohman, Magnus & Zainulbhai, Hani. *Regulating Political Finance, the Global Experience*. International Foundation for Electoral Systems, Washington, 2009.

Figure 5: Structure of Enforcement

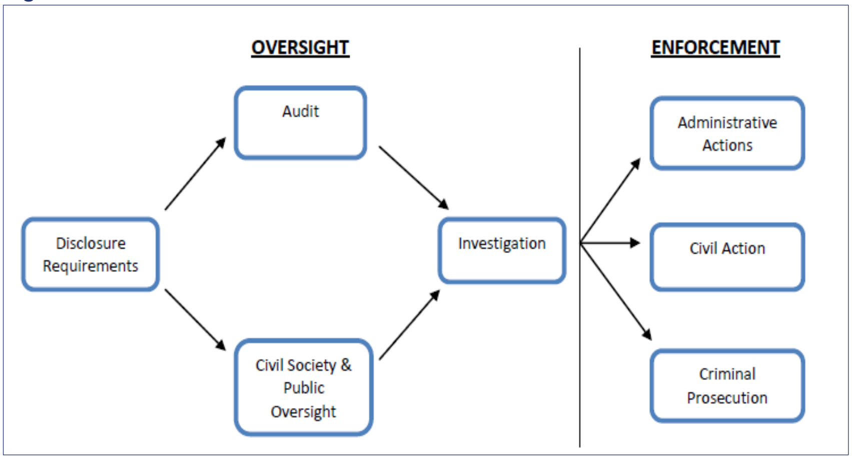

प्रभावकारी कार्यान्वयन ढभलायचअभफभलतण्का लागि एउटा सामान्य सिफारिस के हो भने जिम्मेवार निकायसाग उल्ल□ङ्घन भएको पत्ता लगाउने तथा विद्यमान नियमह□को कार्यान्वयन गर्ने स्पष्ट कार्यादेश र क्षमता हूनूपर्छ । थूप्रै देशमा, राजनीतिक वित्तको रेखदेख गर्ने जिम्मेवारी निर्वाचन व्यवस्थापन निकायको हून्छ । तर, त्यस्तो निगरानी निकाय राजनीतिक दलह□का लागि आयोग, लेखापरीक्षဝ संस्था वा अदालत पनि हूनसक्छ ।

संरचना जे जस्तो भएपनि त्यस्तो निकाय व्यक्ति वा निकायह□को रेखदेख गर्न स्थापना गरिएका हून्छन् जून प्रायः गरेर वरिष्ठ राजनीति१, सत्ताधारी राजनीतिक दल र राज्य प्रमूख हून्छन् । फलस्व□प, त्यस्तो निकायले एकदमै मिहीन ९□ग्ले वित्तीय रेकर्डह□को अनूसन्धान नगर्न दवावको सामना गर्नूपर्ने हूनसक्छ । राजनीतिक वित्तसम्बन्धी निगरानीमा कार्यरत कूनै व्यक्तिले आ□नो कामलाई गम्भीरतापुर्वक लिएमा निजंको जागिरलाई नै खतरा पुग्न सक्छ । आ□नो बजेटमाथि निकायको नियन्त्रဝ महत्वपुဝ भएझैा त्यस्तो निकायका अगूवाह□का लागि नियूक्ति संरचना अत्यन्त महत्वपुဝ हून्छ ।

कार्यान्वयनकारी निकायलाई प्रभावकारी हून उसलाई प्रभावकारी अनूशास्ती ढकबलअतष्यलकण मा पनि पहूाच हूनैपर्छ । वित्तीय विवरဝ ि९लो बूझाउने जस्ता कम गम्भीर प्रकृतिका उल्ल□ङ्घन ढष्लाचबअतष्यलण का लागि हूने नरमखालका प्रशासनिक दဝ८सजायदेखि राजनीतिक दल वा उम्मेदवारह□लाई निर्वाचनमा सहभागी हून अस्वीकार गर्नेसम्मका उपयूक्त अनूशास्ती उपलब्ध हूनूपर्छ । निर्वाचनमा सहभागी हूनलाई अस्वीकार गर्ने काम प्रतिवेदन गर्नूपर्ने व्यवस्थालाई ७टै अस्वीकार गर्ने अवस्थामा लागू हूनसक्छ । अन्तिम चरဝको □पमा, वित्तीय अव्यवस्था प्रमाဝित भएको वा त्यस्तो काम बारबार भएको पत्ता लागेमा (जस्तो भोट खरिद वा राजकीय स्रोतह□को दूरुपयोग) राजनीतिक दलको विङ्घटन हूनसक्छ । त्यस्ता अनूशास्तीमा देवानी वा फौजदारी कारबाही हून सक्छ । प४ति जेसूकै भएपनि प्रभावित पक्षलाई त्यस्तो निर्ဝयविरु४ पूनरावेदन गर्नपाउने अधिकार हून्छ र प्रक्रियाले कानूनी शासनको सम्मान गर्दछ ।

तर, स्पष्ट कानूनी कार्यादेश तथा आवश्यक प्राविधिक क्षमताबाहेक कार्यान्वयनकारी निकायलाई राजनीतिक स्वतन्त्रताका साथै विद्यमान कानून लागू गर्ने राजनीतिक इच्छाशक्ति हूनूपर्दछ भन्ने कूरा एकदमै महत्वपुဝ छ । यी विशेषताह□को अभावमा, कूनै पनि औपचारिक नियमह□लाई बेवास्ता गरिने सम्भावना हून्छ ।

नागरिक समाज तथा मिडियाको भुमिका

> □काम गराउनूको रहस्यको काम गर्नू हो ।□
> दााते आलिगेहृरी (इ६ालेली कवि ञद्दटछ□ञघद्दञ)

सक्षम राजकीय संस्था□रा लागू गरिएका औपचारिक नियमह□ राजनीतिमा पैसालाई नियन्त्रण गर्न महत्वपुर्ण हुने भएपनि शून्यतामा कहिल्यै पनि यो पर्याप्त नहुने कुरा अनुभवले देखाएको ५ । राजनीतिक व्यवस्था भित्र वा बाहिरबा६ कसरी पैसा प्रवाहित हुन्५ भन्ने कूराको रेखदेख गर्नमा अन्य सरोकारवालाह□ले पनि सक्रिय भुमिका निर्वाह गर्नू आवश्यक ५ । स्वभाविक हो राजनीति१ तथा राजनीतिक दलह□ले जिम्मेवारीपुर्वक काम गर्नू महत्वपुर्ण हुन्५ तर संलग्नहरूले आ□नो आचरण परिवर्तन नगरेसम्म राजनीतिक वित्तमा पारदर्शिता वृ४ि गर्ने प्रयासह□ले पर्खन सक्दैनन् ।

नागरिक समाज

Figure 6: Roles of Civil Society in Enhancing Political Finance Transparency

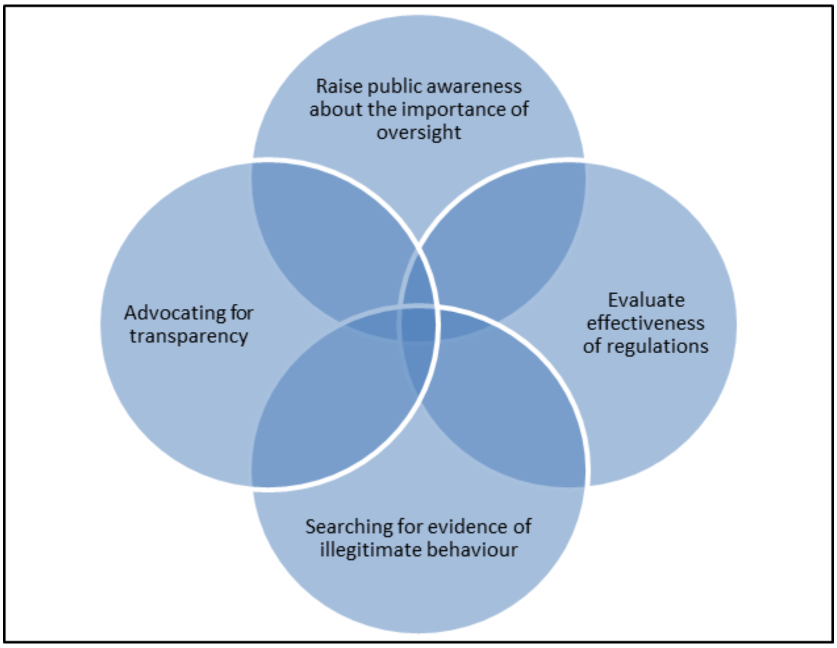

राजनीतिमा पैसामाथिको नियन्त्रणमा सूधार गर्न नागरिक समाजका पात्रह□को प्रमूख भुमिका हुन्५ । तिनले भो६ खरिदका नकारात्मक पक्षह□, राजकीय स्रोतह□को दूरुपयोग तथा प्रत्येक देशका नियमबारे जनताले थाहा पाऊन् भन्ने कूराको सूनिश्चित गर्नूपर्५ ।

राजनीतिक दल तथा उम्मेदवारका व्यवहार वा आचरणको अनूगमन गर्ने क्षमता वा त्यस्तो गर्ने स्वतन्त्रता राजकीय संस्थाह□साग ११न जस्तो गरी नागरिक समाजका पात्रह□ले यस्तो कूराको अनूगमनमा महत्वपुर्ण भुमिका खेल्न सक्५न् । थूप्रै देशमा यस्ता आयोजनाह□ सञ्चालन गरिएका ५न् र स्थानीय चूनाव पर्यवेक्षक समुहहरूले आ□नो कामबा६ सम्बोधन गरिएका मू२ाहरूमा राजनीतिक वित्तको मू२ा पनि थप्दै गएका ५न् (सधैा मतदान हूनू निकै अ३िदेखि नै राजनीतिक वित्तको अनूगमन सूरु भएको हूनूपर्५ भन्ने कूरालाई ध्यान दिइनूपर्५) ।

मिडिया

राजनीति१ह□ले कहााबा६ पैसा पाउा५न् र त्यसलाई कसरी खर्च गर्५न् भन्ने कूरा जनताले थाहा पाऊन् भन्ने कूरालाई सूनिश्चित गर्नू नयाा तथा पूराना दूवै मिडियाको जिम्मेवारी हो । औपचारिक कानून तथा सामाजिक मुल्य मान्यताका उल्ल□ि३न तथा खराब आचरoालाई पर्दाफास गरेर मिडियाले राजनीतिक सत्ताका लागि भएको प्रतिस्पर्धामा जनताबाट पाउने सहयोग समर्थनको अभावलाई पैसा□रा प्रतिस्थापन गर्न खोज्नेलाई सजाय दिन म२त गर्न सक्५न् ।

नियमनकारी सूधारह□का प५ाडि प्रस्६ □पमा देखिने एउ६ा चालक शक्ति हो □ काoद ढकअबलमबणि । काoदले राजनीतिक वित्तको उदयको व्याख्या गर्न नसकेपनि यो परिवर्तनका लागि महत्वपुर्oा शक्ति हूनसक्५ । निर्वाचन अभियान खर्चसम्बन्धी नियमह□को उल्ल□ि३नले मानिसह□ आक्रोसित भएका ५न् भने उनीह□ भविष्यमा यस्ता उल्ल□ि३न फेरि नहुन् भनी त्यस्ता उल्ल□ि३नलाई रोक्न माग गर्न सक्५न् । डिपार्ईमेन्६ अफ जस्डि्सको निर्वाचन अपराध शाखाका पुर्व निर्देशक क्राइग डोसान्तोले □कूनै पनि देशले राजनीतिक वित्तसम्बन्धी काoदलाई कसरी सम्बोधन गर्५ भन्ने कूरा आ□ना लोकतान्त्रिक संस्थाह□को ताकतको अत्यन्त महत्वपुर्oा निर्धारक भएको□ कूरामा जोड दिएका ५न् ।

दीर्ईकालीन □पमा गरिने प्रगतिका लागि, मिडियाले व्यक्तिगत काoदमा मात्र ध्यान नदिई स्थितिमा सूधार ल्याउन गरिने जूनसूकै प्रयासह□लाई विवेचनात्मक ९□ि्गले पहिल्याउनू महत्वपुर्oा हून्५ । निर्वाचन हूनूअि३ जनतासमक्ष सूधारका लागि बाचा गर्नू र निर्वाचन सकिएको भोलिपल्६देखि त्यसलाई बिर्सनू राजनीति१ह□का लागि असमान्य कूरा होइन ।

निष्कर्षह□

> □पैसाले सफलताको सिर्जना गर्दैन, त्यो निर्माoा गर्ने स्वतन्त्रताले गर्ने५ ।□
> नेल्सन मन्डेला (दक्षिoा अफ्रिकाका पुर्व राष्६प्रति)

सन् द्दण्ढ मा आइफेस तथा अन्य कतिपय स□ि्ग७नह□ले राजनीतिक वित्त नियन्त्रoा र पारदर्शिताका सम्बन्धमा बितेका केही दशकमा काम गर्दा सिकेका केही पा७ह□को पहिचान गरे । क्षेत्र र मूलूकपिच्५ि अनूभवह□ भिन्न भिन्न भएपनि (समयक्रममा) विश्वव्यापी □पमा सत्य ७हरिएका पााचव६ा महत्वपुर्oा समभ्रदारी वा बूभ्राइको पहिचान गरिएको थियो ।

ञ. लोकतान्त्रिक राजनीतिका लागि पैसा आवश्यक हुन्छ र राजनीतिक दलहरूलाई राजनीकि प्रक्रियामा आ□नो भुमिका निर्वाह गर्न कोषमा पहुाच हुनुपर्छ नियमले स्वस्थ्य प्रतिस्पर्धालाई रोक्नु हुादैन ।

ट. पैसा राजनीतिक प्रणालीमा जहिल्यै पनि एउटा समस्याको □पमा रहेको हुनाले यसलाई नियन्त्रण गर्ने कानून वाञ्छनीय छ ।

ठ. राजनीतिमा पैसालाई नियन्त्रण गर्न रणनीति बनाउादा सन्दर्भ र राजनीतिक सास्कृतिप्रति पनि ध्यान पु□याउनु आवश्यक छ ।

ड. प्रभावकारी नियमकानून तथा सार्वजनिकीकरणको प्रक्रियाले राजनीतिमा पैसाको भुमिकाको नकारात्मक प्रभावलाई नियन्त्रण गर्नमा मद्दत गर्न सक्नेछ ।

ढ. प्रभावकारी निगरानी पारदर्शिताको आधारमा कतिपय सरोकारवालाह□ (जस्तैः नियामकह□, नागरिक समाज र मिडिया) □रा गरिने गतिविधि तथा अन्तरक्रियामा निर्भर गर्दछ ।

माथि उल्लेख गरिएका कुराबाहेक, राजनीतिक वित्तको प्रभावकारी निगरानी हासिल गर्न (पुर्ण सुपरिवेक्षण कहिल्यै सम्भव छैन) वर्षौा नभएपनि दशकौा लाग्न सक्छ भन्ने कुरा महसूस गर्नु महत्वपुर्ण छ । राजनीतिमा पैसाका सम्बन्धमा पारदर्शितालाई अभिवृद्धि गर्न लागेका जोसुकैले धैर्य लिनुपर्ने र लामो समयसम्म काम गर्नुपर्ने अवस्था हुन्छ ।

तर, यस मुद्दालाई सम्बोधन गर्न चुकेमा राजनीतिक व्यवस्था मतपत्र□रा नभई पैसा□रा नियन्त्रण हुने जोखिम हुन्छ । राजनीतिमा पैसाको प्रभावकारी नियन्त्रण सबै प्रमुख साझेदारको सतत संयुक्त प्रयासले मात्र आउन सक्छ ।

स्रोतहरु

न्चयगउ या क्तबतभक बनबष्लकत ऋयचचगउतष्यल ढन्च्भ्ऋइ) क्षलायक्बतष्यल बदयगत भ्रायचतक चभनबचमष्लन उयष्तिष्अबा ाष्लबलअभ ष्ल तजभ ऋयगलअर्ष या भ्गचयउभ चभनष्यल। ब्खबषबिदभि बत
[जततउस्रधधधाअयभाष्लतरतरमनजरुियलष्तयचष्लनरनचभअयर]

क्षलतभचलबतष्यलबा क्ष्भ्ब् ढ२०१२ण *एयष्तिष्अबा ाष्लबलअभ म्बतबदबकभा* ब्खबषबिदभि बत
[जततउस्रधधधाष्भबाष्लतरउयष्तिष्अबा(ाष्लबलअभर]

ीष्दचबचथ या ऋयलनचभकक ढ२०११ण *ऋकउबष्नल ाष्लबलअभस ब्ल इखभचखष्भध।* ब्खबषबिदभि बत
[जततउस्रधधधायिआानयखरबिधरजभडिरअकउबष्नल(ाष्लबलअभरष्लमभह्।उजउ]

ल्बककबअजभच, प्बचा(ज्भष्लश ढ२००९ण तजभ ागलमष्लन या एबचतथ ऋफउभतष्तष्यलस एयष्तिष्अबा ाष्लबलअभ ष्ल २५ म्झयअचबअष्भक। ल्फयक।

इफबल, :बनलगक ठ श्बष्लगदिजबष, ज्बलष ढभमकण ढ२००९ण *च्भनगबितष्लन एयष्तिष्अबा ाष्लबलअभ, तजभ नयिदबा भ्हउभचष्भलअभ।* क्षलतभचलबतष्यलबा ायगलमबतष्यल ायच भ्भिअतयचबा क्थकतभ्क, ध्बकजष्लनतयल। *ब्खबषबिदभि ष्ल भ्लनष्किज, म्बचष, ाचभलअज, एबकजतय बलम च्गककष्बल यल*
[जततउस्रधधधाषभकायचनरऋयलतभलतरएगदष्अिबतष्यलकरद्ययपकर२००९रएयष्तिष्अबा(ाष्लबलअभ(च्भनगबितष्यल(तजभ(नयिदबा(भ्हउभचष्भलअभाबकउह]

इउभल क्यअष्भतथ व्ाकतष्अभ क्षलष्तष्बतष्खभ ढ२००४ण *:यलष्तयचष्लन भ्भिअतष्यल ऋकउबष्नल ाष्लबलअभस ब ज्बलमदययप यिच ल्न्इक।* ब्खबषबिदभि बत
[जततउस्रधधधाकयचयकायचनरष्लष्तष्बतष्खभकरवगकतष्अभरबचतष्अभिक)उगदष्अिबतष्यलकरउगदष्अिबतष्यलकरुयलष्तयचष्लन)२००४११२३]

एष्लतय(म्गकअजष्लकपथ, :ष्अजबर्भा ढ२०११ण *क्षलतभचलबतष्यलबा ऋफउबचष्कयलक।* क्तगमथ उचभउबचभम ायच तजभ क्षलत्रगष्चथ ष्लतय एबचतथ ागलमष्लन, ग्लष्तभम प्लिनमफ ऋफष्ततभ यल क्तबलमबचमक ष्ल एगदष्अि ीषभ व्ाथि २०११। ब्खबषबिदभि बत [जततउस्रधधधाउगदष्अि(कतबलमबचमकायचनागपरीष्दचबचथरएष्लतय)म्गकअजष्लकपथ)))क्षलतभचलबतष्यलबा)ऋफउबचष्कयलक)ब्ानगकत)२०११।उमा]

ग४ ब्लतष(ऋयचचगउतष्यल च्भकयगचअभ ऋभलतचभ, *:यलभथ ष्ल एयष्तिष्अक।* ब्खबषबिदभि बत
[जततउस्रधधधाग४ालयरतजभ्भकरुयलभथ(ष्ल(उयष्तिष्अकर]

त्चबलकउबचभलअथ क्षलतभचलबतष्यलबा बलम तजभ ऋबचतभच ऋभलतभच, *तजभ ऋचष्लष्क एचयवभअत*
[जततउस्रधधधातचबलकउबचभलअथायचनरचभनष्यलबा)उबनभकरकभचष्अबकरअचष्लष्क]

HQ | 2011 Crystal Drive | Arlington, VA 22202 | USA
www.IFES.org